

HOE VERWERK IK LITERATUUR IN MIJN SCRIPTIE?

1. LITERATUUR VERWERKEN – DRIE MANIEREN

Je kan op drie manieren literatuur verwerken in je eigen tekst (Steehouder 1999: 308-311):

- (1) **Weergeven.** Je kan informatie die je hebt gevonden weergeven op een samenvattende of een parafraserende manier. Je zegt in je eigen woorden waar het om gaat.
- (2) **Citeren.** Je haalt de woorden van iemand anders letterlijk aan.
- (3) **Verwijzen:** Je verwijst naar een bepaalde publicatie, zonder dat je de inhoud ervan weergeeft.

Hieronder staan drie tekstjes. Wordt de andere bron (1) **weergegeven**, (2) **geciteerd** of wordt ernaar (3) **verwezen**?

VOORBEELD A

Zowel de grenzen tussen kinderen en volwassenen als de grenzen tussen jeugdliteratuur en literatuur voor volwassenen 'zijn niet meer zo absoluut als dertig, veertig jaar geleden' (De Vries 2001: 50).

VOORBEELD B

Uit tekstanalyses van Givón (1983) is gebleken dat er een iconisch verband bestaat tussen de voorspelbaarheid en toegankelijkheid van nominale constituenten en hun fonologische omvang (het code-quantity principle).

VOORBEELD C

Dankzij de corpusstudies van onder meer De Meersman (1980, 1983, 1988), De Schutter (1988, 1995, 2003) en BurrIDGE (1993) hebben we op dit moment een gedetailleerd zicht op de woordvolgorde in de zin vanaf de dertiende eeuw tot en met de zeventiende eeuw.

2. WANNEER CITEER JE? – OEFENING

Een tekst met veel citaten is lastig om te lezen. Citaten doorbreken immers jouw eigen schrijfstijl. Daarom is het aangewezen om **zuinig te zijn met citaten**, en alleen te citeren als het écht nodig is. (vgl. Oosterbaan 2004: 62) In de onderstaande passages worden uitspraken van andere auteurs letterlijk aangehaald. In welke gevallen zijn de citaten volgens jou (niet) gerechtvaardigd en waarom (niet)?

VOORBEELD A

'Het leren of verwerven van een tweede taal is een complex gebeuren', beweert Jacomine Nortier (2009: 73): 'Verschillende aspecten spelen daarbij een rol en de geleerden zijn het er nog lang niet over eens wat daarbij het belangrijkste is.'

VOORBEELD B

Jos Joosten (2005: 81) definieert *literaire kritiek* als 'de verzameling teksten waarin, zonder opgelegd eindoordeel, subjectief, publiekelijk en op schrift - of anderszins geboekstaafd en publiek raadpleegbaar - recent verschenen publicaties becommentarieerd zijn die in aanmerking komen voor het predikaat 'literair'.'

VOORBEELD C

Wat betekent het om als allochtoon te leven in de Nederlandse samenleving? Op die vraag wordt in de roman *Alleen maar nette mensen* ingegaan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het hoofdstukje "Davids dagboek" dat begint met de volgende zin: 'De mensen die ze allochtonen noemen, denken de hele dag na over wat het betekent om te horen bij de mensen die ze allochtonen noemen.' (Vuijsje 2010: 8)

VOORBEELD D

'De laatste jaren is het aantal online-oefeningen voor Nederlands als vreemde en tweede taal sterk toegenomen', constateren Neukäter en Eschmann (2004).

3. CITATEN IN- EN UITLEIDEN – VOORBEELD

Plak citaten nooit zonder uitleg tussen je eigen zinnen. Citeren doe je nooit zomaar! Kijk bijvoorbeeld naar het volgende fragment. Hoe integreert de auteur het citaat in zijn tekst?

zelf en hoe hij dat verklaarde”) nopen hem tot grote eerbied. Een gelijkaardig levensgevoel spreekt onder meer uit dit gedicht van Van Gavere, het eerste liuk van ‘Vervreemding’ uit *Oude en nieuwe gedichten* (1939):

Een afgrond moet er zijn
op 't eind van deze straat,
en 'k wil het kind weerhouden
dat er in hoeplen gaat.

Doch 't geheim van deze verte
ligt voor 't kind in 't zoeven
van zijn hoepel en voor mij
in 't roepen van mijn herte...

Het is een vreemde straat,
't begin is 't eind en 't eind begin,
en heel de vreemde droom van 't leven
huist erin...
[Van Gavere 1971:5]

Formeel lijkt dit natuurlijk een erg traditioneel gedicht, maar de dichter varieert subtiel op de klassieke schema's. Zijn kwatrijnen rijmen weliswaar, maar intrigerender is Van Gavere's gebruik van assonantie (zoeven-hoepel-

Bron: Geert Buelens, *Van Ostaijen tot heden. Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*, Antwerpen, 2001, p. 540.

4. ENKELE CITEERCONVENTIES – OEFENING 1

A. Mag je in een Nederlandse tekst een anderstalig citaat opnemen?

VOORBEELD

In *Representations of the intellectual* omschrijft Edward W. Said (1966: 11) de intellectueel als 'an individual endowed with a faculty for representing, embodying, articulating a message, a view, an attitude, philosophy or opinion to, as well as for, a public'.

B. In welke volgorde staan leestekens, aanhalingstekens en voetnoten? Welke zinnen zijn juist? // Gebruik je enkele of dubbele aanhalingstekens?

Zin 1 = Marco Goud schrijft: 'Onder 'publieke poëzie' versta ik teksten die geschreven zijn in opdracht.'³

Zin 2 = Marco Goud schrijft: 'onder 'publieke poëzie' versta ik teksten die geschreven zijn in opdracht'³.

Zin 3 = Volgens Goud is publieke poëzie 'openbaar' en 'geschreven in opdracht'.³

Zin 4 = Volgens Goud is publieke poëzie 'openbaar' en 'geschreven in opdracht'.³

Zin 5 = 'Indien ik dicht,' schrijft Van Ostaijen, 'dan is het omdat ik erop vertrouwd absoluut niets te zeggen te hebben'.⁵

Zin 6 = 'Indien ik dicht,' schrijft Van Ostaijen, 'dan is het omdat ik erop vertrouwd absoluut niets te zeggen te hebben'.⁵

C. Wanneer gebruik je vierkante haken?

VOORBEELD

Er wordt aangenomen dat omslagillustraties '[o]ver het algemeen [...] wel in een of andere betrekking [staan] tot de inhoud of tot de titel, al hoeft die betrekking niet diepgaand te zijn' (Van Deel 1992: 59).

D. Wat betekent 'sic' tussen haakjes?

VOORBEELD

Jan Fictief (2001) noemt Multatuli 'de grootste Nederlandsse (sic) schrijver ooit'.

E. Wat betekenen 'mijn cursivering' en 'sr' in onderstaand citaat?

VOORBEELD

Marco Goud (2007) definieert dit verschijnsel als volgt:

Onder 'publieke poëzie' versta ik teksten die geschreven zijn *in opdracht* – voor een specifieke locatie of gelegenheid – en die gepubliceerd zijn *in de openbare ruimte*: geschilderd op muren, gehakt in steen, gegoten of gegaveerd in metaal, aangebracht op een glazen wand, enzovoort. (mijn cursivering, sr)

F. Waarom ontbreken de aanhalingstekens in bovenstaand voorbeeld?

G. Zet je citaten beter cursief of niet? Waarom?

Tip: op de website **taaladvies.net** vind je veel informatie over het gebruik van leestekens, aanhalingstekens, vierkante haken, enz.

5. GEÏNTEGREERDE CITATEN – VOORBEELDEN

NIET ZO (het citaat past niet goed in de inleidende zin):

Holleman (1997, p. 12) verstaat onder presentatie 'Presentatie is de manier waarop de leerstof via een bepaald medium onder de aandacht wordt gebracht.'

MAAR WEL (het citaat past wel goed in de inleidende zin):

Holleman (1997, p. 12) schrijft: 'Presentatie is de manier waarop de leerstof via een bepaald medium onder de aandacht wordt gebracht.'

OF ZO:

'Presentatie is de manier waarop de leerstof via een bepaald medium onder de aandacht wordt gebracht', aldus de definitie van Holleman (1997, p. 12).

OF ZO (met weglating van *Presentatie is* uit het citaat):

Holleman (1997, p. 12) verstaat onder presentatie: '[...] de manier waarop de leerstof via een bepaald medium onder de aandacht wordt gebracht.'

Bron: Haeseryn e.a., *De schrijfregels*, Nijmegen, 2010, p. 53-54 (mijn opmaak, sr). Geraadpleegd op 30:06:2011 via www.ru.nl/publish/pages/551855/schrijfregels-versie20101.pdf

6. GEÏNTEGREERDE CITATEN – OEFENING

De zin waarmee je een citaat introduceert moet één geheel vormen met het citaat. (Steehouder 1999: 310) Dat wil zeggen dat je soms de woordvolgorde moet veranderen of iets moet weglaten. **Wijzigingen** moet je altijd aangeven met **vierkante haken**.

In het kadertje staat een citaat uit een proefschrift. In de oefening wordt dit oorspronkelijke citaat niet in zijn geheel maar zin voor zin aangehaald en geïntegreerd in de eigen tekst. Vul de tekst aan op de stippellijntjes. Denk aan **inversie** en de **werkwoordvolgorde in de bijzin!**

OORSPRONKELIJK CITAAT

'Er is inmiddels in de reflectie op literatuur het een en ander veranderd: de autonomie van het literaire werk is niet meer heilig. Zo bestaat er opeens toch weer enorme aandacht voor de biografie, ook binnen de academische wereld. Het idee dat *highbrow* professionalisme van de tekstanalyse wél, en de populairdere biografie niét intellectueel verantwoord is, lijkt nu wel te zijn losgelaten.'

Bron: Thomas Vaessens, *Circus Dubio & Schroom*, Amsterdam/Antwerpen, 1998, p. 49.

OEFENING

- Volgens Vaessens (1998: 49) '..... inmiddels in de reflectie op literatuur een en ander
- Hij stelt: '..... autonomie van het literaire werk' (ibidem).
- Vaessens (ibidem) wijst er bijvoorbeeld op dat '..... opeens toch weer enorme aandacht voor de biografie, ook binnen de academische wereld '.
- Hij voegt er nog aan toe dat '..... dat *highbrow* professionalisme van de tekstanalyse wél, en de populairdere biografie niét intellectueel verantwoord is,' (ibidem).

7. CITEERWERKWOORDEN – VOORBEELDEN / OEFENING

Om een citaat (of een parafraze!) in te leiden, kan je gebruik maken van '**citeerwerkwoorden**' (Steehouder 1999 :312), zoals het werkwoord *stellen* in de tweede zin van de vorige oefening. Hieronder staan er nog een paar op een rijtje. (overgenomen van Steehouder 1999: 312)

- Ken je ze allemaal?
- Kan je nog een paar voorbeelden noemen? Schrijf ze op.
- Omcirkel de *citeerwerkwoorden* in de vorige oefening.

VOORBEELDEN VAN CITEERWERKWOORDEN

behandelen	melden	ter sprake brengen
betogen	noemen	vermoeden
betwijfelen	stellen	weergeven
beweren	suggereren	zeggen
inventariseren	tegenwerpen	zich afvragen

8. TALIGE MIDDELEN – WEERGEVEN, CITEREN EN VERWIJZEN – OEFENING

Niet alleen citeerwerkwoorden, maar ook bijvoorbeeld preposities als *volgens* kunnen de mening of een uitspraak van een andere auteur inleiden. Zie bijvoorbeeld de eerste zin van oefening 6. Vul de volgende zinnen aan en kies uit:

volgens – aldus – navolging – noemen – menen

- UvA-hoogleraar Michiel van Kempen *Surinaamsche mengelpoëzy* (1804) 'een belangrijk boek binnen de planterspoëzie die Suriname heeft voortgebracht'.
- Van Kempen is *Surinaamsche mengelpoëzy* een belangrijk boek.
- '*Surinaamsche mengelpoëzy* (1804) is een belangrijk boek binnen de Surinaamse planterspoëzie', Michiel van Kempen.
- In van Michiel van Kempen Ron de Bouw dat *Surinaamsche mengelpoëzy* een belangrijk boek is.

9. LEREN PARAFRASEREN – OEFENING 1

Zoals we hebben gezien, is het raadzaam om zuinig te zijn met citaten. Je kan de uitspraken van andere auteurs in veel gevallen beter **parafraseren**. Als je dat doet, **vergroot** je immers **de leesbaarheid** van je eigen tekst.

Hieronder vind je een fragment uit een artikel dat in het populair-wetenschappelijke tijdschrift *Onze taal* verscheen. Wat vind je van de parafrases hieronder? Welke geeft volgens jou de inhoud van de oorspronkelijke tekst het beste weer? Waarom?

OORSPRONKELIJKE TEKST

Twee- en meertaligheid is een zó algemeen menselijk verschijnsel – mensen komen immers niet met een taal ter wereld, maar met een taalvermogen, dat ons in staat stelt om meer dan één taal te verwerven – dat dit eigenlijk het uitgangspunt zou moeten zijn voor taalbeleid. Maar dit soort inzicht is in Nederland niet erg wijdverbreid, en lijkt bij beleidsmakers vrijwel onbekend te zijn, met als gevolg een grote verspilling van talent onder allochtone leerlingen.

Het denken over allochtone andersstaligen wordt in Nederland gedomineerd door het begrip 'taalachterstand'. Anderstaligheid is in die optiek alleen maar goed voor problemen, die aangepakt moeten worden. Maar in feite vormen tweetalige mensen die én goed Nederlands én goed hun moedertaal beheersen, een enorm sociaal, cultureel en economisch kapitaal, dat nu ten onrechte maar nauwelijks benut wordt in ons land.

Bron: Reinier Salverda, 'Meer talen, meer toekomst'. In: *Onze taal*, 2008, jg. 77, nr. 2/3, p. 61.

PARAFRASE A

Volgens Reinier Salverda (2008: 61) worden de capaciteiten van twee- en meertaligen in Nederland onterecht maar nauwelijks benut. Taalbeleidmensen hebben alleen aandacht voor taalachterstand, terwijl tweetaligen die zowel het Nederlands als hun moedertaal goed beheersen een enorm sociaal, cultureel en economisch kapitaal vormen.

PARAFRASE B

Reinier Salverda (2008: 61) wijst erop dat meertaligheid in Nederland wordt geassocieerd met 'taalachterstand'. Het taalbeleid is daar volgens hem te veel op afgestemd. Hij vindt dat beleidmakers meer oog zouden moeten hebben voor wat twee- en meertaligen ons te bieden hebben.

PARAFRASE C

Reinier Salverda (2008: 61) toont aan dat niet de taal maar het taalvermogen aangeboren is. Het is dankzij dit taalvermogen dat wij meerdere talen kunnen verwerven.

10. LEREN PARAFRASEREN – OEFENING 2

De parafrase hieronder is niet helemaal geslaagd. Waarom niet? Bedenk zelf een betere parafrase.

OORSPRONKELIJKE TEKST

'De filosoof Heidegger keerde de stelling van Kierkegaard om: niet het Niets báárt de angst, maar de angst ópenbaart het Niets. Dit is misschien als volgt te concretiseren: de crisis van de jaren '30, in die tijd kwam Hitler aan de macht, zorgde voor angst voor de toekomst. Deze angst, die in grote delen van de wereld heerste, openbaarde in Duitsland het nationaal socialisme met Hitler als dirigent.'

PARAFRASE

Hitler was een man die in zichzelf zat opgesloten en die alleen in zichzelf geloofde. Zijn eigen individualiteit was voor hem het belangrijkste. Daarnaast was hij ook een sterke perfectionist (Mulisch 131). In de jaren 30 heerste in grote delen van de wereld de angst voor de toekomst die in Duitsland het nationaal socialisme met Hitler als dirigent openbaarde (Schoofs). Hitler wilde de leider van een gehoorzame schaap kudde zijn, waarin hij slaagde. De mensen steunden hem omdat hij zeker van zijn zaak en van zichzelf was, omdat hij Nietzsches conceptie van de Übermensch realiseerde. (...)

11. LEREN PARAFRASEREN – OEFENING 3 (A+B)

Hieronder staan twee fragmenten uit artikelen die oorspronkelijk in het populair-wetenschappelijke tijdschrift *Onze taal* verschenen. Stel dat jij twee verschillende wetenschappelijke werkstukken schrijft over **(A)** Nederlandse uitleenwoorden en **(B)** de invloed van tweetalig onderwijs op de Nederlandse taalvaardigheid. Wat is volgens jou dan de belangrijkste informatie? Probeer die **informatie weer te geven** door middel van een parafraze/samenvatting in maximaal vier zinnen. Gebruik je eigen woorden. Leid de parafraze/samenvatting in met een **citeerwoord**. Vergeet de bronvermelding niet!

(A)

Welke Nederlandse woorden zijn volgens u in de meeste andere talen terechtgekomen, vroeg Nicoline van der Sijs in het septembernummer. In deze aflevering van 'Etymologica' de reacties – én de juiste antwoorden.

■ WATER

In totaal hebben we tot nu toe 17.560 Nederlandse woorden gevonden die aan een of meer van de 138 talen zijn uitge-

polder werden veel genoemd. Uit de kaart hiernaast blijkt dat *dijk* door 14 talen is overgenomen, voornamelijk in Europa. Maar *dijk* is veel minder verbreid dan *dam*, dat echter door niemand van de *Onze Taal*-lezers is genoemd. *Dam* is 26 keer uitgeleend en komt behalve in Europese talen ook voor in bijvoorbeeld het Papiaments, het Sranan-tongo en het Indonesisch. *Polder*, de tweede watermanagementterm die door *Onze Taal*-lezers werd genoemd, is zelfs 36 keer uitgeleend. Hoewel dat een hoog aantal is, moet hierbij worden bedacht dat het woord in de meeste talen een exotisme is: het wordt uitsluitend gebruikt ter aanduiding van een zaak die kenmerkend is voor de Nederlandse cultuur; het is typisch een woordenboekwoord, dat in een vreemde taal zelden in het wild wordt aangetroffen.

Polder en *dijk* zijn dus, net zomin als maritieme termen, de meest uitgeleende woorden. Maar welke zijn dat dan wel? Slechts twee lezers van *Onze Taal* hebben het Nederlandse woord genoemd dat met stip op nummer één staat. Dat is *baas*, dat 57 keer is uitgeleend. Daar moet overigens wel een kleine relativering bij worden aangebracht, want lang niet alle talen hebben het woord rechtstreeks ontleend aan het Nederlands. Diverse talen hebben het in de Amerikaans-Engelse vorm *boss* leren kennen, en sommige talen hebben zowel het Nederlandse woord *baas* als het

Het clichébeeld dat Nederlandse uitleenwoorden vooral te vinden zijn op het gebied van de scheepvaart, blijkt niet te kloppen.

leend. Er zijn – ik zou haast zeggen uiteraard – geen woorden gevonden die in alle 138 talen terechtgekomen zijn. Maar welke scoren het hoogst? Lezers van *Onze Taal* dachten na de scheepvaartwoorden aan termen op het gebied van watermanagement – zoals dat wordt genoemd sinds Willem-Alexander zich ermee bezighoudt. Vooral *dijk* en

Amerikaans-Engelse woord *boss* geleend; daarom is het woord strikt genomen niet aan 57 verschillende talen uitgeleend, maar 'slechts' aan 47.

(B)

Engels inderdaad invloed zou hebben, zouden de scholieren niet alleen *gefaxed* schrijven, maar ook iets als *gefaked* in plaats van *gefakkt*. Verder vroegen we alle leerlingen naar samenstellingen, meervoudsvormen van woorden op -y en bezitsvormen, om te kijken of ze dingen zouden opschrijven als *lange afstandloper*, *hobbies* of *Jan's fiets* (in plaats van *Jans fiets*).

Op al deze spellingonderdelen maakten de leerlingen uit het tweetalig onderwijs weliswaar iets meer fouten dan de reguliere leerlingen, maar het verschil is zó klein dat het op toeval zou kunnen berusten. Dit type fouten wordt in het Nederlands sowieso veel ge-

■ 'JUIST EEN MOMENT'

De conclusie is duidelijk: leerlingen in het tweetalig onderwijs maken in hun Nederlands meer fouten. Het lijkt er inderdaad op dat al dat Engels op een tweetalige school het Nederlands van de leerlingen negatief beïnvloedt.

De zin 'In Holland je kunt veel tulpen zien' werd door leerlingen uit het tweetalig onderwijs vaker goedgekeurd.

maakt. Correct Nederlands schrijven vergt hier beheersing van niet de meest voor de hand liggende spellingregels, en daarbij doet het er kennelijk niet zo veel toe of je tweetalig onderwijs volgt of niet.

■ INSTINKWOORDEN

Op andere spellingonderdelen scoorden de tweetalige leerlingen wél minder goed, bijvoorbeeld bij hoofdletters en leestekens. Als we de leerlingen uit het tweetalig onderwijs vroegen data op te schrijven, deden ze dat volgens de Engelse conventie en niet volgens de Nederlandse: dus *26 Juli 1979* en niet *26 juli 1979*. Ook verder doken vaker hoofdletters op. Dan schreven ze bijvoorbeeld *Minister President* in plaats van *minister-president*, waaruit blijkt dat ook de leestekens soms worden aangepast naar Engels model.

Verder vroegen we leerlingen zinnen met een Engelse woordvolgorde te beoordelen, zoals 'In Holland je kunt veel tulpen zien.' Die werden door leerlingen uit het tweetalig onderwijs vaker goedgekeurd dan door de overige scholieren.

Ten slotte lieten we leerlingen Engelse zinnenjjes vertalen die 'instinkwoorden' bevatten, zoals *map* ('kaart', en dus niet 'map'), *global* ('wereldwijd', niet 'globaal') en *line* (in de betekenis 'regel', niet 'lijn'). Leerlingen uit het tweetalig onderwijs kiezen vaker voor de gemakkelijke weg en geven een te letterlijke vertaling. *Huisgemaakte taart* bijvoorbeeld als vertaling van *homemade pie* in plaats van *zelfgebakken taart*.

■ JAN'S FIETS

Allereerst hebben we gekeken naar spelling. De gecursiveerde woorden in een Nederlands zinnetje als 'De *langeafstandloper* heeft de brief over zijn *hobby's gefaxt*' zouden in het Engels geschreven worden als *long distance runner* (met spaties), *hobbies* (met een ie-meervoud) en *faxed* (let op de uitgang). Heeft die Engelse schrijfwijze invloed op de Nederlandse?

We lieten leerlingen voltooide deelwoorden vormen, zowel op basis van aan het Engels ontleende werkwoorden (zoals *faxen*) als op basis van niet-bestaande woorden (*fakken*). Als het